

4. Джваршейвили Р.Г. Психологическая проблема художественного перевода. – Тбилиси: АН ГССР. Ин-т психологии им. Д.Н. Узнадзе, 1984. – 66 с.
5. Зорівчак Р.П. Реалія в художньому мовленні; перекладознавчих аспект. – Львів: Іноземна філологія, 1994 – 286 с.
6. Кухаренко В.А. Индивидуально-художественный стиль и его исследование. – Киев – Одесса: Виша школа, 1980. – 167 с.
7. Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры// Теория метафоры. – М: Прогресс, 1990. – С. 236 – 283.
8. Попович А. Проблемы художественного перевода. – Благовещенск: БГК им. Бодуэна де Куртене, 2000. – 180 с.
9. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. – М., 1999. – 578 с.
10. Селінджер Дж.Д. Чудовий день для рибки-бананки / Переклад Д.Кузьменка // Всесвіт. – № 7-8. – 2004. – С. 159 – 167.
11. Селінджер Д., Воннегут К. // Библиотека литературы США. – М.: Радуга, 1983. – 764 с.
12. Селінджер Дж. Избранное. – М.: Прогресс, 1982. – 314 с.
13. French W. J.D. Salinger. – N.Y., 1963. – 520 p.
14. Gwynn F., Blotner J. The Fiction of J.D. Salinger. – University of Pittsburgh Press, 1958. – 292 p.
15. Miller J.Jr. J.D. Salinger. – Minneapolis, 1965. – 117 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Тарнавська – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія літератури, інтерпретація та переклад художнього тексту, механізми творення підтекстових смислів та їх переклад.

РЕАЛІЯ І КУЛЬТУРНО МАРКОВАНИЙ ЗНАК: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Юлія ЧАЛА (Київ, Україна)

Показові концепти історичної доби, які визначають специфіку конкретного соціуму, особливості його матеріальної культури, виражаються у художніх творах за допомогою культурно-маркованих знаків. Культурно-маркований знак є поняттям, ширшим за обсягом, ніж поняття реалія. Вони знаходяться у позиції взаємодоповнення. Для передачі «асоціативного шлейфу» культурно-маркованих знаків при перекладі художнього твору, який відображує Вікторіанську добу, доцільно застосовувати прийоми, що відтворюють як референтне ядро знаку, так і його ціннісний та образний компоненти.

Translation is considered through its correlation with such notions of cognitive linguistics as concept, cultural concept and artistic world picture. These notions are distinct in and relevant for the Victorian era in Great Britain. They are actualized through a variety of culturally and temporally marked signs of material and ideational character, additionally filtered by the authors' artistic perception of the world. All basic Victorian concepts and CMS are multidimensional, each dimension adding a particular nuance to the general picture. The faithful transfer of all these conceptual nuances that help reproduce the fullest possible image of the Victorian world in the Ukrainian culture should become the ultimate goal of any translator. All concepts are studied through their three components: reference, value and image, which are expressed both explicitly and implicitly. The associations, connotations and implications of CMS may become a pitfall for translators. Any noticeable deviation from conceptual meanings may entail the distortion and "asymmetry" of the target world picture in the translation.

Когнітивістика значною мірою вплинула на розвиток науки про переклад, як в теоретичному, так і в практичному аспекті. Формування понять «картина світу» і «концепт» співпали в часі з культурним поворотом у перекладознавстві (А. Лефевр, С. Басснет). Ці поняття в художньому перекладі значно чіткіше висвітлили перекладачеві художнього тексту коло його завдань, а саме на рівні переходу від культури до культури.

Переклад художнього тексту – це відтворення максимально наближеної до вихідної картини світу, яка виражає етнокультурну специфіку соціуму. Здійснюючи переклад тексту, який створювався автором в іншому соціумі і представляє іншу картину світу, перекладач має дослідити особливості, що відрізняють картину світу автора оригінального тексту від його власної, і визначити, як саме такі особливості виражені у тексті твору.

Термін «картина світу» одним з перших на початку ХХ століття у царині фізики почав застосовувати Г. Герц. У логіко-філософській сфері застосування цього терміну запропонував Л. фон Вітгенштейн [3], а в антропології та лінгвістиці – Л. Вайсгербер [2]. У 60-х р. ХХ століття до цієї проблематики зверталися філософи та лінгвісти Г.А. Брутян, Р.Й. Павільоніс, Ю.М. Караулов, А.Я. Гуревич, Д.С. Раєвський та інші. Поняття «картина світу» стало одним з центральних у гуманітарних науках, перш за все, лінгвістиці, філософії, культурології, етнографії. Під терміном «картина світу» у сучасній науці розуміють цілісний образ світу – сукупність ціннісних уявлень людини про світ, які розкривають особливості її світобачення. Картина світу включає ціннісно-орієнтоване знання про світ, що виникає у людини як підсумок усієї її духовної діяльності. Картина світу як категорія свідомості була б

недоступною для спостережень, якби вона не втілювалась у знаках. Таке визначення знаку видається релевантним для науки про переклад: «Мовний знак – матеріально-ідеальне утворення (двоаспектна одиниця мови), що репрезентує предмет, властивість, відношення дійсності» [9: 167]. Перекладач не може дослідити і відтворити усі складники інокультурної картини світу, оскільки їхнє смислове багатство та різноманітність є принципово невичерпними. Тому необхідно відтворити художню картину світу, яка втілюється у культурно та темпорально-маркованих знаках.

Адекватний переклад передбачає, в ідеалі, симетричність картин світу оригіналу і перекладеного твору. На практиці це навряд чи можливо, тому що художній твір є відображенням колективної картини світу певної етнокультурної спільноти, пропущеної крізь призму індивідуального сприйняття автора. Хоча, у перекладі необхідно реалізувати як колективну, так і індивідуальну картини світу першотвору через повне відображення усіх ключових концептів, реально неможливо досягти відтворення усіх цих концептів, тому Н. К. Гарбовський вводить поняття «асиметрія картин світу» відправника та одержувача тексту [5: 404].

Кожна історична епоха певного етносу позначається елементами, що активно опираються перекладу, тобто переносу на інший часовий і культурний ґрунт, оскільки ці елементи мають низку диференційних ознак, які не мають відповідників в інших етносоціокультурних спільнотах. Перекладачі мусять вдаватися до компенсаційних стратегій і тактик.

Картина світу кожного соціуму – єдина і неповторна, що неодмінно виражається у пам'ятках його духовної культури, зокрема, творах художньої літератури. Культурні та історичні особливості кожного соціуму в художньому тексті набувають знаковий характер і виражаються за допомогою культурних і темпоральних маркерів. Практика перекладу доводить, що попри численні відмінності між мовами і культурами, все-таки можливо адекватно передати інформацію, закодовану автором у вихідному тексті. Як слушно зауважує І. С. Шевченко, «...діяльність перекладача полягає у перефразуванні, перетлумаченні лакунарних місць оригіналу, у застосуванні прийомів, що дозволяють за допомогою різноманітних знаків надолужити, доповнити або анулювати лакунарні фрагменти у перекладному комунікаті» [10: 7].

Для розвитку когнітивістського перекладознавства важливою подією стала книга В.І. Карасика під назвою «Языковой круг: личность, концепты, дискурс». Автор визначає і аналізує різновиди картини світу та концептів. Розглядаючи концепти, В.І. Карасик виділяє образний, логічний (поняттєвий), емоційний, асоціативний та ціннісний (ступінь значущості для індивідууму або соціуму) складники концепту. Для передачі у цільовому тексті етнокультурної специфіки важливою є ціннісна картина світу. За визначенням В. І. Карасика, «ціннісна картина світу – це частина мовної картини світу, яка моделюється у вигляді взаємопов'язаних оцінних суджень, що співвідносяться з юридичними, релігійними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду, типовими фольклорними та літературними сюжетами» [8: 224]. Визначення концепту як «значущої інформації, яка зберігається в індивідуальній або колективній пам'яті, має певну цінність і переживається» [ibid: 128], видається найдоцільнішим для розуміння перекладачем, що саме слід відтворювати передусім. У перекладі з максимальною повнотою мають відтворюватися усі виміри концепту – образний, поняттєвий та ціннісний, оскільки картина світу складається із сукупності образних, поняттєвих та ціннісних домінант. «Недовираження» чи випущення котрогось із параметрів може призвести до викривлення картини світу оригіналу. У процесі перекладу найлегше відтворити поняттєвий складник концепту, оскільки передача ядерного значення не викликає надмірних труднощів. Образний та ціннісний рівні вимагають найбільшої уваги і творчого підходу перекладача.

Концепти певної епохи набувають матеріальної оболонки, стають одиницями семіотичної, знакової системи і виражаються у тексті за допомогою культурних і темпоральних маркерів даної історичної доби. В історії Великої Британії найвиразнішими визначальними рисами позначені такі епохи: Єлизаветинська, Реставрація, Вікторіанство, Едвардіанство.

Поняття «картина світу» пов'язується з поняттям «епохи»: «...усі аспекти світобачення (компоненти «образу світу») людей певної спільноти в ту чи іншу епоху співвідносяться між собою, координуються, утворюють систему. Ця система є водночас і змінною, і стабільною: вона змінюється у часі та варіюється у різних верствах, класах, групах суспільства і разом з тим виявляє постійність, в силу якої історик може говорити про певний тип культури (культуру античності, середньовіччя, Ренесансу, бароко, класицизму)» [6: 155]. Мова та усі інші знакові системи «занурені» у контекст образу світу [ibid]. Отже, усі існуючі в період конкретної епохи художні стилі та жанри мистецтва і літератури слід інтерпретувати залежно від відповідного культурного контексту. Розкрити смисл художніх творів, написаних за часів іншої історичної епохи, їхню образну та символічну мову, взаємодію з оточенням, у якому вони виникли і якому адресувалися, можливо тільки за умови врахування контексту конкретної історичної цілісності. Мовна тканина хронологічно, історично та культурно віддалених творів вирізняється такими елементами, що вимагають додаткових зусиль у перенесенні їх в іншу культурну полісистему. Це, насамперед, реалії та культурно марковані знаки доби.

За визначенням С. Влахова та С. Флоріна, «реалії – це слова і словосполучення, що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого» [4: 55]. Р.П. Зорівчак визначає реалії як «моно- і полісемічні одиниці, основне лексичне значення яких вміщує традиційно закріпленій за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-реципієнта» [7: 58].

Культурно маркований знак – не збігається з поняттям «реалія». Вони можуть перебувати у стосунках взаємодоповнення.

Реалія

- не завжди жорстко прив'язана до певного часового відтинку;
- означає предмети і явища, унікальні для однієї конкретної культури;
- передає поняття, повністю або частково відсутнє у світосприйманні читача цільової культури.

Культурно маркований знак

- жорстко прив'язується до часового відтинку;
- може існувати у інших культурах, але образний та ціннісний компоненти не еквівалентні відповідникам у вихідній культурі;
- може мати як предметну, так і не предметну сутність.

Показові концепти певної історичної доби, які визначають специфіку поведінки конкретного соціуму, виражаються у художніх творах за допомогою культурно маркованих знаків. Вони можуть бути більш-менш зрозумілими читачеві перекладу, але не викликають тих чітких конотацій, асоціацій та уявлень, які виникають у читача оригіналу. Яким би незначним не здавалося згадування того чи іншого об'єкту, він завжди охоплює в межах свого соціуму набагато більший зміст. **«Асоціативний шлейф» – це сукупність соціокультурних та історичних асоціацій, які поєднуються з певним концептом у реципієнтів певної етнокультури на конкретному історичному етапі** (термін запроваджено Т.С. Некряч [1]).

Передача у перекладі «асоціативного шлейфу» – завдання, що вимагає від перекладача чималої ерудиції та творчих пошуків. Ретельне відтворення «асоціативного шлейфу» допомагає наблизити картину світу першотвору до тієї, що складається у перекладі. Треба зазначити, що «асоціативний шлейф» не є тотожним поняттю «асоціативне коло», яке запровадив В.І. Карасик [8], оскільки в асоціативному колі ціннісні та образні компоненти є рівновіддаленими від поняттєвого ядра, а в асоціативному шлейфі вони – різновіддалені.

Перекладачі стикаються з проблемою асиметрії сприйняття культурно маркованих знаків епохи, до якої належить чи яку відображує оригінальний текст. Оскільки культурно марковані знаки утворюють розлогий, малознайомий читачеві тексту перекладу соціокультурний простір, перекладач зобов'язаний його окреслити і розтлумачити (при мінімальному розширенні художнього тексту). Для того, щоб полегшити процес сприйняття тексту, насиченого репрезентантами іншої культури, перекладач має застосовувати у своїй роботі як внутрішньотекстові пояснення, додавання та контекстуальні заміни у відтворенні

культурно та темпорально маркованих знаків, незрозумілих читачеві, так і в ідеалі, робити позатекстовий коментар. Все це розширює світобачення читача, збагачує його картину світу, підвищує рівень фонових знань та загальну ерудицію. Кожний соціум, кожний індивід доповнює загальну картину світу своїм розумінням, надає їй нових значень, тому сприйняття того самого тексту окремими особистостями є відмінним.

Реалії та культурно марковані знаки перебувають, як зазначалося, у позиції взаємодоповнення, і відмінність між цими поняттями полягає в тому, що культурно марковані знаки представляють ключові концепти певної історичної доби і можуть мати не-предметний (ideational) характер. Вони визначають цілу низку відношень всередині конкретної етнокультурної групи. До культурно маркованих знаків належать артефакти матеріальної культури і твори мистецтва, а також чітко ритуалізовані поведінкові та мовленнєві моделі, поетоніми (топоніми та антропоніми), які утворюють «асоціативний шлейф» в уявленні читача оригіналу. Культурно маркований знак майже завжди утворює асоціативний шлейф, реалія, (зокрема суто предметна), *може* його мати.

У перекладі художнього тексту необхідно передавати не лише референтне ядро культурно маркованого знаку, а й відтворювати його «асоціативний шлейф».

Однією з найвиразніших маркованих у соціальному, культурному та історико-політичному планах епох у Великій Британії (1837-1901 р. р.) є доба правління королеви Вікторії: *“Less for what she did than for what she was, and because so much of good and bad lay both in her and in the time, Victoria deserved to have that long period remembered by her name”* («Не стільки за те, що вона зробила, скільки за те, чим вона була, і через те, що багато доброго і злого було як у ній самій, так і у її добі, Вікторія заслужила, щоб цей тривалий період назвали її ім'ям. - Переклад наш. – Ю.Ч., – зазначає знаний дослідник Вікторіанської доби Р. Чепмен [11: 24]. Зокрема, Вікторіанство збагатило англійську літературу шедеврами прози і поезії.

В наш час актуальною залишається проблема перекладу творів, які належать до світової класики. Такий зоряний період в історії Британії в цілому, і в англійській літературі, зокрема, як Вікторіанство, на українському культурному тлі представлений дуже дискретно. З півсотні творів Чарлза Діккенса українською мовою перекладено лише півдесятка, з 49 п'єс Бернарда Шоу перекладені лише три – «Пігмаліон», «Учень диявола» та «Професія місіс Уоррен». Тому завданням перекладачів є узагальнення досвіду таких незрівнянних майстрів художнього перекладу як П. Куліш та І. Франко, М. Рильський та М. Зеров, М. Бажан та М. Москаленко.

У британському соціумі інтерес до Вікторіанства ніколи остаточно не зникав. Зараз в Англії спостерігається небувале захоплення діячів культури та мистецтва цією епохою. Нещодавно були здійснені постановки нових вистав за п'єсами Оскара Вайлда «Ідеальний чоловік» та «Як важливо бути серйозним». Вийшли нові екранізації романів Уїлкі Коллінза «Жінка в білому» та «Місячний камінь», також на екрани вийшов новий фільм за книгою Шарлоти Бронте «Джен Ейр». Варто також згадати один з найкращих британських романів 90-х років, який отримав Букеровську премію 1990 року, “Possession” («Володіти»). Автором цього роману є сучасна англійська письменниця А. С. Байєтт. Роман “Possession”, як і роман Джона Фаулза “The French Lieutenant’s Woman” («Коханка французького лейтенанта»), детально відтворює вікторіанську дійсність з усіма її соціокультурними особливостями. Роман Антонії Байєтт був успішно екранізований у США, а у 2002 році – перекладений російською мовою. Нещодавно з'явилася екранізація роману Чарлза Діккенса «Девід Копперфілд», в якій роль Девіда зіграв актор, відомий своєю участю у фільмі «Гаррі Потер». Ці факти свідчать про надзвичайну знакову силу епохи Вікторіанства, яка притягає увагу сучасників.

Передача «асоціативного шлейфу» історичної епохи має бути метою перекладачів художніх творів. Українська мова представляє потужний арсенал різноманітних художніх засобів, які здатні при творчому відношенні створити цільовою мовою твір рівновеликий оригіналу. Для досягнення високих результатів роботи необхідно пам'ятати, що кожен знак віддаленої епохи містить чітко окреслені асоціації у вихідній культурі і, водночас, творчо оперувати досягненнями найкращих майстрів українського перекладу.

У сучасній теорії перекладу з дихотомії «вихідний текст / текст перекладу» акцент зсунувся на відношення «переклад / культура сприймача» і на визначення ролі, яку текст починає відігравати, вводячи формальні й тематичні нові звичаї та варіації до культури сприймача. Перспективним видається дослідження засобів і прийомів передачі культурно маркованих знаків, які містяться в англійських романах, що належать до інших історичних епох, у перекладах українською мовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асоціативний шлейф при перекладі культурно-маркованих знаків // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наук. праць – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18. – Книга 2. – С. 13-17.
2. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Пер. с нем. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 224 с.
3. Витгенштейн Л. Философские исследования // Витгенштейн Л. Философские работы, Часть 1. – М.: Гнозис, 1994. – С. 321-406.
4. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе: Монография. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
5. Гарбовский Н. К. Теория перевода. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 543 с.
6. Гуревич А. Я. Вопросы культуры в изучении исторической поэтики // Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения. – М.: Наука, 1986. – С. 153-167.
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1989. – 216 с.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская Энциклопедия, 1990. – 685 с.
10. Шевченко И. С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации // Проблемы переводоведения, коммуникативной та когнітивної лінгвістики: Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Х.: Константа, 2003. – Вип. № 609. – С. 7-11.
11. Chapman, Raymond. The Victorian Debate. English Literature and Society: 1832-1901. – L.: Weidenfeld and Nicolson, 1968. – 377 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Чала – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зіставного мовознавства і теорії та практики перекладу, декан факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету, .
Наукові інтереси: англо-український художній переклад.

ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Наталія АБАБІЛОВА (Миколаїв, Україна)

У статті розглянуто особливості підготовки майбутніх перекладачів, проаналізовано навчальні плани, теми підручників з англійської мови, за допомогою яких здійснюється підготовка до професійної діяльності

The peculiarities of translators/interpreters' training are investigated in this paper. The description of academic curriculum is given. The topics of Practical English course text-books are analyzed

Сучасне суспільство вимагає від вищої освіти підготовки кваліфікованого фахівця відповідного рівня, конкурентоздатного на ринку праці, який не тільки володіє своєю професією, але й орієнтується в суміжних видах професійної діяльності, готовий до професійного зростання, мобільний із соціальної та професійної точок зору. Змінюється місце теорії перекладу серед інших наук, змінюються і погляди вчених на її статус. Всі зміни в теорії перекладу, поза сумнівом, позначаються і на підході до професійної підготовки перекладача, послуги якого стають як ніколи необхідними, оскільки наше життя складно уявити без спілкування з представниками різних держав, без міжнародної співпраці у сфері освіти і культури, економіки і політики.

Зростаючий попит на послуги перекладача та зміна вимог до перекладу зумовили звернення до проблеми наукового дослідження перекладацької діяльності і професійної підготовки висококваліфікованих перекладачів у вузі. Сьогодні це одна з найнеобхідніших професій, оскільки перекладачі потрібні в багатьох сферах діяльності людини. Крім того, зросла кількість вузів, що готують перекладачів із різних видів перекладу і спеціалізацій. Отже, конкуренція серед фахівців залишається високою, що вимагає нових підходів до підготовки конкурентоздатних перекладачів, які володіють високою культурою міжособистісного і міжетнічного спілкування, володіють комплексом, умінь і навичок,